

Є. Сокович.**Грошове господарство.**

За старі часи грошей, як вони тепер існують, не було. Кожна людина мала якісь вартости, котрі вона і обмінювала на щось друге, що їй було потрібно. Вартости ці були дуже різноманітні. Один мав мед, а у другого були звірячі шкури. Звичайно, пшениця всім потрібна, а для того нею гандлювали найбільше.

Цілком зрозуміло, що це дуже гальмувало торговельні зносини і дуже утрудняло усю людність. Через деякий час виявилось, що ті вартости, котрі допомагають обміну, мусять: 1. не змінятися на протязі якого хочте часу, 2. легко поділятися на частини, 3. мати вартість по суті (бути досить рідкими). Всі ці відзнаки мають так звані дорогоцінні метали.

Держави дуже швидко взяли в свою управу і улаштували з монетної справи особну регалію. Розуміється, це внесло деякий порядок в життя. Позаяк у кожній державі були свої особливі одиниці вартости і перерахунки були досить трудними, то вже з давніх пор існувало бажання об'єднати монетні системи.

Перша така конференція в цій справі була у Відні в 1857 р. Вона мала своєю метою полегшити можливість обміну між країнами не тільки при допомозі так званих лінго (злитків золота або срібла), а і також самими монетними одиницями.

Кількість дорогоцінних металів, що добувалася і добувається по цілому світі, видно з цієї таблиці.

Кожний рік добувалось в кілограмах:

За період часу	Золота	Срібла
1493—1520	5.800	47.000
1601—1620	8.520	422.900
1700—1720	12.820	355.600
1800—1810	17.778	894.150
1850—1855	199.388	886.155
1896—1900	387.257	5,154.551
1901—1905	486.639	5,209.320
1906	605.632	5,133.887
1907	621.375	5,727.611
1910	685.015	6,896.022
1911	694.466	7,008.964
1912	701.793	6,976.000
1913	684.348	6,596.000

Економісти лічать, що на готівку потребляється $\frac{3}{4}$ золота і $\frac{3}{4}$ срібла, решта іде на індустрію та біжутерію. Готівка золота та срібла в мільйонах франків на першого січня 1913 р.:

	Населення в мільйонах	Золота	Срібла	На одну людину	
				золота	срібла
в мільйонах франків					
Німеччина	66·7	3400	1044	50·97	15·66
Англія	45·4	3069·8	490·3	67·62	10·80
Австро-Угорщина	49·4	1236·5	638·4	25·04	12·92
Росія	170·1	4200·4	330·9	25·15	1·98
Туреччина	23·8	598·1	110·9	25·13	4·66
Франція	39·6	5040·1	1726·3	127·27	43·60
Бельгія	7·5	257·9	180·6	34·38	24·08
Італія	34·7	1042·5	101·3	30·05	2·92
Швейцарія	3·7	189·0	64·7	51·08	17·49
Іспанія	19·7	519·1	735·4	26·35	37·33
Румунія	7·3	134·8	52·9	18·46	7·25
Болгарія	4·4	41·2	20·2	9·36	4·59
Сербія	2·9	40·7	5·5	14·03	1·9
Данія	2·7	89·9	33·2	33·29	12·3
Швеція	5·6	126·8	36·1	22·64	6·46
Сполучені Держави	96·5	7893·8	2276·8	81·8	23·59
Канада	7·2	620·8	—	86·22	—
Аргентина	7·5	1181·9	39·5	164·15	5·49
Бразилія	17·3	527·1	105·0	30·47	6·07
Єгипет	11·3	798·1	66·4	70·63	5·88
Японія	53·0	597·3	242·5	11·27	4·58
Індія	244·3	1570·8	3758·9	6·43	15·39
Сіам	8·1	0·6	155·8	0·05	19·23

В житті маються одиниці ваги, довжини, об'єма і т. і. цілком точно встановлені. Науковий зразок на примір метра (одиниці довжини) під впливом змін температури може ставати або довшим (+), або коротчим (—), але що-б мати його нормальну довжину, для цього існують особливі таблиці, котрі вводять поправку на зміни під впливом температури.

Такої строго нормальної одиниці цінності нема. Цінності золота та срібла, котрі були взяті за зразки для монет, можуть так само, як і вартість усіх других товарів, змінюватися. Ці зміни цінностей неможливо так добре підрахувати, як це робиться при змінах нормального метра під впливом температури. Таким чином, коли робиться контракт на якусь велику куплю, особливо як вона фактично проводиться ще через деякий час, то завше робиться вказівка, в якій вартості монет мусить бути зроблена платня. Цінності ваги срібла та золота, котрі беруться як зразки для монетних одиниць, можуть мінатись від цілком випадкових причин. Як маємо два народи, у котрих зразки монет з різнманітним металем, і випадково цінність одного з цих металів падає, то це зараз відбивається на торговельних зносинах. Особливо шкодить це країнам, де за одиницю взято білий метал.

Наше життя потребує різнманітних зразків монет. Так звана біллонна або розмінна монета завше по суті дешевша тої вартості, по котрій вона ходить. Далі ідуть монети, котрі добре вироблюються із срібла, і нарешті золоті монети.

Так напр. у Франції колись і було зроблено, а саме 1 кгр. золота був прирівнятий до 15·5 кгр. срібла (перші відомості по відношення вартости золота до вартости срібла ще за часів Вавілонян — 1:13·5) і на основі цього була збудована ціла скала монет. Щож з того вийшло. Год з двадцять справа йшла добре, і срібні і золоті франки ходили одинаково. За часи американської революції, коли здобича золота понизилась, — не вважаючи на законом встановлене відношення, за кгр, золота почали давати 16 кгр. сребра. Золота монета почала щезать з щоденного обороту. Відкриття та експльоатація відомих золотих розсипів в Кльондайку дали як раз противлежне зявище. Далі в Мексиці були відкриті величезні срібні руди — і знов змінилось відношення.

23. грудня 1865. р. був заснований так званий латинський союз (між Францією, Бельгією, Швайцарією та Італією (пізніше вступила Греція). За одиницю вартости ці держави прийняли зразок 5 гр. срібла (0·9 чистоти) з відношенням 1:15·5 цінности золота до цінности срібла. Метою цього союзу було усунути різні труднощі при вживанню різних монет. Позаяк дві країни (Італія та Греція) були переповнені паперовими грошима, то зразу на всесвітньому ринку почалась фактично різка оцінка грошей, не вважаючи на одностайну монетну одиницю. Кожен раз при відкриттю нових розсипів (Каліфорнія і Австралія) приходило хитання цін метала, і кількість чеканих грошей змінюлась. Такі зміни навіть породили думку звернутись до сплаву древніх народів „electron“ (з частини золота і 1 частина срібла), але вона не прийнялась.

По пропозиції міністра фінансів Леона Се була законом встановлена кількість чеканки і віднято право у приватних осіб давати свій власний метал для чеканки. Платня між країнами тільки в дуже невеликій частині робиться готівкою, по більшості платять або векселями, або чеками, або лінго (злитки). Економічні взаємовідносини між країнами більше всього ґрунтуються на кредиті, і показником цього служать векселі.

Так само як в середині країни, так і в закордонних взаємовідносинах існує обовязковий трьохмісячний кредит; як би платня робилась зразу, то вдержуються відповідні проценти. Позаяк торговельні зносини дуже різноманітні, то кожен день хтось мусить платити в якійсь чужій країні і навпаки купці тої країни купують, а значить і мусять платити цій країні.

Таким чином кожен день робиться оплата векселів і купуються чужоземні. Простіше всього заплатити в чужій країні за щось — це купити вексель тої країни і переслати його туди. Такий центральний пункт, де можна достати векселя різних країн — це біржа. На всякій біржі є векселі різних країн і саме в цінностях відповідної країни.

Вони називаються „девізами“, і курс цих девісів найкраще виражає собою становище валюти. Цінність чужоземних вексельних курсів підлягає тим же законам як утворення цінностей всяких інших товарів. Взагалі висота курсів девісів залежить від закону спросу та предложення. Нехай люди якоїсь країни А більше потребують від країни В, ніж навпаки, тоді на біржах буде більше спросу на векселя В, ніж навпаки. Річ природна, курс девісів В буде підвищатись, а курс девісів А — нижчати. Таким чином ніби існує якоесь взаємовідношення між курсами девісів двох країн.

Чим же викликається по суті спрос.

Торговими потребами одної країни в товарах другої. З цього виникаючі потреби вже давно були взяті на увагу, як головний ґрунт для зовнішніх вексельних

курсів. В економічній науці існує особлива школа так званих меркантилістів, котрі ґрунтуються на теорії активного торговельного бальянсу. Так само, як кожний купець, котрий більше заробляє ніж витрачає, — має активний бальянс, так і для держави краще, коли до неї більше грошей припливає, ніж вона сама витрачає. Сприяючий активний торговельний бальянс буде, коли вивіз буде прибільшувати ввіз, і пасивний, коли буде навпаки.

Активний бальянс має високі вексельні курси, пасивний — низькі. Відомо, що за одну і ту саму кількість грошей в різні часи можна дістати ріжну кількість того самого товару в тому самому місці. Завше рахується, що гроші ніби то не змінюють своєї сили, а що це товари або дорожчають або дешевшають. По суті це не зовсім так: кількість грошей, що знаходиться серед громадян в обороті, теж має вплив на вартість самих грошей. Перший раз торкнувся сього питання Бодію. „Discours sur le rehaussement et diminution de monnaies.“ (Paris 1678).

Щоб показати, як змінюється покупна вартість грошей за різні часи служить так званий Index numbers. Що коштує якийсь крам в якийсь певний час визначають через 100. Вартість цьогож продукта для інших часів виявляють, виходячи з цієї основної цифри 100. Такі підрахунки були вперше зроблені Євенсоном, за час 1845—1880 р. Тепер льондонський економіст кожного 1. січня і 1. липня дає таблицю цін (Index numbers.)

Початковим ментом служать ціни краму за період 1845—1850, означені через 2200. Тоді:

1870 року	2659
1880 „	2538
1890 „	2236
1900 „	2125
1910 „	2390
1911 „	2503
1912 „	2568
1913 „	2747
1914 „	2123

Побільшення та зменшення вартости самих грошей має величезне значіння не тільки для окремих індивідуумів, але і для всього народного господарства, і тому цілком зрозуміле загальне бажання витворити, знайти такий матеріал, котрий ніколи-б не мінявся в ціні і був би вигідним для потреб. Цікаво між иншим відзначити, що в 1832 р. англійським комуністом Робертом Оуеном був улаштований окремий робітничий банк, де всі вартости таксіровались по кількості праці — банк цей дуже швидко зірвався.

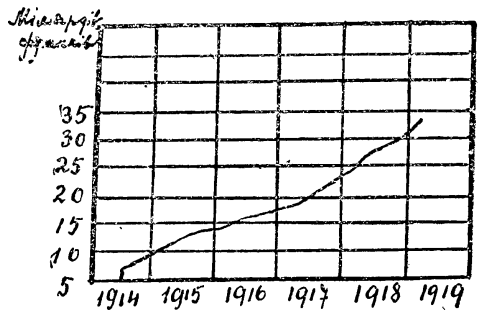
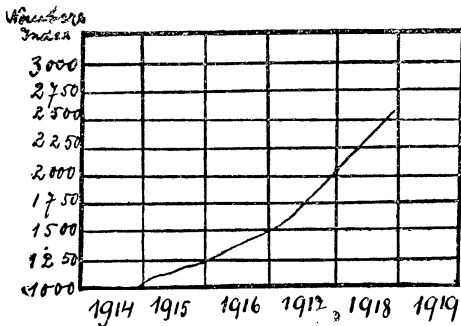
В 1913 р. оборот всесвітньої міжнародної торгівлі був 175 мільярдів франків, позаяк ми бачили, що кількість готівки Європи не прибільшує 35 мільярдів франків, то ясна необхідність заведення ще яких обмінних знаків. Питання про цей обмін значно булоб упрощене, як би всі країни мали однакову монетну одиницю. Попростішало-б це питання через те, що в різних країнах все таки ця одиниця коштувалаби ріжно. Приклад — латинський союз. Це залежить від того, що ніхто не може задовольнитись мегальовими грошима, а вводять так звані паперові цінности. Від їх кількості, від того, поскільки сама країна продуктивна, — залежить те, що називають кредитоздатністю країни на всесвітньому ринку. Кількість золота

в 20 фр. французьких = 20 лірам італійським, проте італійська коштувала в нормальні часи до війни в Парижі тільки 90 сант., а в Женеві французький франк коштував тільки 60 сант. швейцарських. Обмін грошей робить страшні пертурбації в самих розуміннях цін та можливості життя: пр. американська панночка машиністка з американської леґації в Відні дістає платню 300 доларів місячно. Для Америки ця платня дуже невелика; але в Відні, коли паночка розмінює свої доларі на корони, то вона дістане за них коло 20.000 корон, чого не дістає ні один австрійський міністр, і це дає можливість панночці добре жити — вона рахує, що в Відні життя дешеве.

В грошовому господарстві величезне значіння мають банки. Колись ще в старі часи існували невеликі крамниці, котрі міняли гроші, гандлювали грошима, — брали на себе обовязок пересилати гроші з одного міста до другого. З цих невеликих крамниць тепер виросли величезні товариства по більшості акційні, котрі тепер мають дуже різноманітні мети, — банки емісійні, депо, гіпотечні, промислові. По суті кожний банк має тільки стільки грошей, скільки має він акційного капіталу. Але в своїх оборотах він має в 20—30 раз більше. Ці гроші вносяться до нього тими громадянами, що самі або не знають, як використувати їх, або просто лінуються. Таким чином кожний банк працює частиною національного достатку, і задля того діяльність його мусить стояти під контролем держави.

Емісійними банками називаються ті банкі, яким дано законом право випускати в загальну потребу білети (бони), що мусять бути оплачені в тій кількості, яка визначена на них. Випуск білетів (паперових грошей) робиться окремими банками або казначейством. Так наприклад у Франції існує особливий акційний банк „Banque de France“, котрий випускає гроші. В Італії є три таких банків, котрі мають право випускати гроші. В Америці Конґрес має право доручити любому банку зробити емісію. В різних країнах закон встановляє різні правила при випускові білетів. Позаяк кожний випуск (і кількість його) оповіщається, то людність сама може судити — довіряти чи не довіряти білетам

Жорж Леві лічить, що проти 33,7 мільярдів паперових грошей, що були в 1913 р. в 1918 р. стало їх 166 мільярдів. Таке насичення країн паперовими грошима, або інфляція, не може не робити впливу на цінність, на дорожнечу життя. Дійсно, як подивитись на цей малюнок, то Index numbers для Франції підвищується з підвищенням кількості циркулюючих паперових грошей.

Реальне взаємовідношення між банковими бонами (паперовими грошима) і чистими металевими грошима таке, що той хто має цю бону, має право вимагати від банку платню золотом в сумі, котра надрукована на боні. Сучасне господарство зовсім відійшло від операцій з грошима. Гроші вносяться в банк, а всі платежі робляться або чеками або вексями. В нормальні часи, при нормальних умовах, коли кількість краму не обмежена, і всього єсть досить, явище інфляції наступити не може. Явище інфляції залежить від того, що всюди населення, не вважаючи на те, що має багато паперових грошей на руках, не може задовольнити своїх бажань що до покупки потрібних річей, через те, що їх нема, їх не вистарчає.

От тоді — то і наступає явище інфляції, грошові знакі є, але не можна купити на їх, починається вишукування краму, наступає підвищення цін — спекуляція.

Обмін грошей це єсть акція, за допомогою котрої які-небудь цінности одної держави перетворюються в цінности другої держави. Ці операції звичайно роблять банки. Обмін грошей нарешті має своєю метою компенсацію інтернаціональних боргів — не вважаючи на те, що платня виходить від приватної людини. Таким чином ця платня мусить бути зроблена по тому курсу, котрий в той час існує між цими двома державами. Курс грошей одної країни при переводі їх на гроші другої країни рідко буває постійний — по більшості він хитається. Він залежить від причин комерційних, фінансових і підпадає також під вплив де-яких банків. Кожний день в великих столицях, як напр. Лондон, Нью-Йорк, Париж, складаються особливі листки з поміткою про курси різних грошових одиниць. Як ні різні причини, під впливом котрих знаходиться курс вартости монетної одиниці (при нормальних умовах) — він не може переходити так званої золотої точки (gold points), бо тоді вже вигідніше пересилати золото. Ця грань підраховується досить просто.

Курс грошей виявляє все економічне життя країни, і все, що тільки може мати вплив на це життя, зараз міняє і курс. Перший показник, а значить і важний фактор, що має вплив на курс, — це кількість золота, по відношенню до кількості паперових грошей. 15-го листопаду 1919 р. Англія має 27·61% золота, по порівнанню з кількістю паперових грошей, Німеччина — 3·7, Італія — 7·52, Франція — 15·77, Сполучені Держави — 62·5.

Але всеж таки сама кількість золотого запасу ще не рішає проблеми курсу; — беруть на увагу і інші обставини. На приклад: за старі часи Росія мала дуже добре покриття паперових грошей золотом, а проте курс рубля стояв не високо. Зараз Англія винна Америці 848 міл. фунт. стерл. Правда і союзники винні Англії 1740 міл. фунт. стерл., але такі довжники, як на примір Росія, котра винна 568 міл. фунт. стерл., мабуть не заплачать — всі ці фактори приймаються на увагу на всесвітньому ринку при встановленню курсу. Окрім того дуже важну роль грає потреба країни в сирівцях. Можна сказати, що це іменно являється рішальчим ментом для всього економічного життя країни, а значить і встановлення курсу грошей. Для пояснення цього составлена табличка за всім місяців підвищення або пониження долара в процентах по відношенню до його нормальної цінности (au pair) для різних країн (гляди таблиця на стор. 71).

Вона заслуговує того, щоб її пильно роздивитись. Особливо важно для нас Українців в нашій зараз страшно тяжким економічним становищі. Вона дає нам віру і надію на шкоре економічне відродження. Дійсно всесвітня війна розхитала не тільки господарство країн, що воювали, але і країн, де війни не було, і котрі мають і добре економічне становище, і промисловість, і за часів війни наче-б то побіга-

	27. лю- того	27. бе- резня	27. квіт- ня	27. трав- ня	27. черв- ня	27. лип- ня	27. серп- ня	27. жовт- ня
1919 року								
Париж . . .	+ 5:50	+15:19	+ 17:22	+ 24:9	+ 24:51	+ 40:86	+ 54:56	+ 70:76
Швейцарія	- 5:31	- 3:14	- 4:15	- 0:33	+ 4:68	+ 7:76	+ 9:40	+ 8:44
Італія . . .	+22:88	+52:43	+ 44:15	+ 63:0	+ 53:6	+ 66:2	+ 85:23	+113:41
Льондон . .	+ 2:15	+ 5:74	- 5:17	+ 4:76	+ 5:79	+ 11:59	+ 14:78	+ 16:71
Іспанія . . .	- 5:81	- 4:25	- 4:39	- 3:52	- 2:06	+ 1:13	+ 1:45	+ 0:23
Голляндія .	- 2:26	+ 0:18	+ 0:22	+ 2:76	+ 3:76	+ 7:55	+ 8:46	+ 6:48
Берлін . . .	- 2:26	+ 0:18	+ 0:22	+ 2:76	+ 3:76	+381:13	+488:6	+606:8
Копенгаген	+ 3:26	+ 5:51	+ 7:63	+ 14:0	+ 13:55	+ 20:99	+ 24:65	+ 26:11
Стокгольм .	- 4:29	- 0:38	+ 0:56	+ 5:72	+ 4:27	+ 8:06	+ 9:83	+ 11:90

тілі. На примір Скандінавія, де тепер вже почувається і подорожіння життя і загальне напруження. Цифри таблиці дають право висловити таке положення: Найбільше тверде положення тих країн, котрі мають свої власні сировці, розуміється при всіх інших однакових умовах.

Питання про обмін грошей не єсть питання ізольоване від загального економічного становища — воно ніякими фаховцями виправлене не може бути. Тільки тоді, як покращає економічне становище, обмін виправиться. В найбільш тяжкому становищі безумовно Німеччина. Ніхто ніколи не гадав, що курс її грошей може так упасти. Ніякі золоті пошліни, що пропонуються, ніякі обмеження вивозу не допоможуть Німеччині, доки буде існувати так званий „Loch im Westen“, через котрий щоденно втікають німецькі мільони. Окрім того, ще за часів війни, та за часів армістії вийшли величезні суми за кордон не тільки, як самі гроші, але й як процентіві папери. Зараз все це потребує уплати процентів. Пониження курсу маркі дуже шкодить нейтральним країнам. На примір в Швейцарії пропонується змінити деякі параграфи акційних підприємств, бо великі згуби на курсі маркі инакше надовго примусять підприємства бути без дивіденду. Німеччина побита, мусить платити і віддати частину свого власного майна, але і переможці не в кращім становищі. Франція за цей рік витратила 45 мільярдів франків, а прибутків має 10 мільярдів франків. Таким чином 35 мільярдів франків десь блукають, і найперш, що їй треба зробити, це встановити рівновагу в бюджеті. Потім треба, щоб її пасивний торговельний баланс перетворився в активний. Англіїці, становище котрих теж дуже трудне, бо вони багато помагали союзникам (одна Росія винна 587 міль. фунт. стерл.) були передбачні. За часи війни вони випускали особливі паперові гроші, котрі гідні тільки для внутрішнього вжитку. За кордон ці гроші не могли йти, бо на їх був штемпель „для внутрішньої потреби“. Ці „country notes“ були випущені в дрібних купюрах. На закордонних ринках вони зовсім невідомі, на біржі не котіруються, а своєю службою населенню відслужили: вони допомогли обійтись без випуску великої кількості грошей, котрі потім моглиб піти закордон і понизити курс фунтів стер-

лінгів. Англійський банк підняв учота до 6%. Ця випробована міра при нормальних умовах зараз не дала тих результатів для притягнення золота, які вона давала раніше. Політика девізів, що раніше була в руках деяких банків, тепер не може нічого дати, завдяки величезній різниці в торговельнім баняні. Ті монополні інституції для обміну валюти, що були улаштовані за часи війни, ніяких добрих наслідків не дали, як не лічити, що вони гальмували справу та побільшували контрабанду.

В кінці цього листопаду проф. Кассель (в Стокгольмі) прочитав лекцію: „всесвітня торгівля та грошовий оборот“. Він докладно розказав про всі ті труднощі, що шкодять встановленню господарства та порядку. Велика небезпека, по його думці, лежить в тенденції окремих держав монополізувати сирівці та харчові продукти. Окрім того дуже небезпечно втручання політичної влади в господарство. Ліга народів тоді тільки буде мати величезний вплив на всі справи, коли розподілення сирівців та харчових продуктів буде підвладне їй. Непорядки грошового становища будуть ще довго перешкоджати господарству. Відбудовання валютного більш менш нормального становища — найважливіше завдання. Проф. Кассель пропонує скликати міжнародню валютну конференцію, котра ні в якому разі не мусить бути політичною. Думки про фінансову допомогу Америки Європі мали вже реальні наслідки. Там засновано особливий комітет банкірів, котрий розглядає цю справу. Дуже бояться, що як Америка не ратифікує Версальського миру, то це може надовго затримати фінансову допомогу в великому масштабі. З другого боку писем Вільсона до сенату 3. грудня встановлює з великою прозорливістю необхідність для самої Америки допомоги Європі або крамом, або відкриттям великих довгосрочних кредитів.

Можливо, що нації в будучині зеднаються тісніше і солідніше капіталами, ніж раніше вони були зеднані союзами королів, і можливо, що золотий обруч тісно стягне всю землю.

Думка така: банки емісії ґрунтують умови допомоги: щоб не пересилати металю, вироблюються умовини між казначействами, банками, промисловцями для потрібних ссуд і для зрівняння курсу.

Більшість німецьких фінансістів, як Лянсбург, Гаусер і др., приходять до думки, що треба встановити (стабілізувати) новий курс, котрий би мало відрізнявся від того, що існує зараз. Безумовно це героїчне средство, але „Not kennt kein Gebot“. Воно страшно вдарить по кишені багатьох, особливо тих, що своєчасно повивозили гроші закордон та чекають кращих часів.

В Америці валютне питання не сходить з денної черги. Англійці ведуть дуже уперту пропаганду, що-б Америка списала воєнні борги. Вони обіцяють в таким разі негайно з свого боку списать борги з союзників. Поки опінія ще не прийшла-ж до якого рішення. Богато є голосів за те, що-б зараз проценти по боргам не брать і що-б платня процентів з амортизацією була ростягнута на дуже довгий час. З другого боку англійські заем в 250 міль. дол., що робив Морґан, не вдався. Одночасно з тим займи німецьких городів мають успіх.

В який формі проявиться допомога, покищо невідомо. Громадянська опінія розуміється прислухується до голосу своїх політичних поведирів, котрі ще свого посліднього слова не сказали.